

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Pecunia non olet? De klassieke traditie en de koloniale wereld

Flohr, M.; Kuin, N.I.; Huig, E.; Liebrechts, M.

Citation

Flohr, M. (2022). Pecunia non olet?: De klassieke traditie en de koloniale wereld. In N. I. Kuin, E. Huig, & M. Liebrechts (Eds.), *De huid van Cleopatra: etniciteit en diversiteit in oudheidstudies* (pp. 159-172). Hilversum: Verloren. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3486867>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3486867>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DE HUID VAN CLEOPATRA

Etniciteit en diversiteit in oudheidstudies

Redactie Emma Huig / Inger N.I. Kuin /
Mirte Liebregts

Deel 2: Identiteit en oudheidreceptie

9 Pecunia non olet?

De klassieke traditie en de koloniale wereld

MIKO FLOHR

In de vroege ochtend van 4 juni 1629 sloeg het VOC-schip *Batavia* op volle snelheid te pletter op een koraalrif voor de westkust van Australië. Aan boord bevonden zich 341 opvarenden, blokken zandstenen voor de poort van het VOC-fort op Java dat dezelfde naam droeg als het schip, twaalf kisten vol zilver en goud, en twee peperdure kunstobjecten uit de Klassieke Oudheid: een laatantieke, in agaat uitgekerfde vaas met voorstellingen van wijnranken en van de god Pan – de zogenaamde ‘Rubensvaas’ – en een camee uit het Rome van de vroege vierde eeuw n.Chr., gemaakt naar aanleiding van de overwinning van Constantijn op Maxentius in 312 – de *Gemma Constantiniana* (afb. XI).¹ Zowel de vaas als de camee konden worden gered uit het zinkende schip. Ze waren eigendom geweest van de schilder Peter-Paul Rubens (1577-1640), die ze in 1627 of 1628 had verkocht aan een Amsterdamse kunsthandelaar. Waarschijnlijk werden de objecten vervolgens aangekocht door François Pelsaert, de kapitein van de *Batavia*, om ze te slijten aan de heerser van het Mogolrijk in India, Jahangir (1569-1627); wellicht zou dit ertoe kunnen leiden dat de compagnie meer ruimte kreeg om handel te drijven in het Indiase subcontinent. De jaren voorafgaand aan de tocht van de *Batavia* had Pelsaert grotendeels doorgebracht in Agra in India, en hij had er goede connecties aan het hof. Helaas bleek, toen de overlevenden van de schipbreuk eenmaal op Java aankwamen, dat Jahangir al voordat zij vertrokken uit Amsterdam overleden was; zijn opvolgers hadden geen belangstelling voor de Romeinse kunst van de VOC. Beide objecten zijn uiteindelijk, onverrichter zake, teruggekeerd naar Europa.

De reis van de Rubensvaas en de *Gemma Constantiniana* naar Zuidoost-Azië vertelt enerzijds een vertrouwd verhaal over de rol die Romeinse kunst speelde in de zeventiende eeuw: de objecten vertegenwoordigden cultureel kapitaal dat ingezet kon worden in sociaal verkeer onder elites en dat kon bijdragen aan het bestendigen van diplomatieke banden in den vreemde.² Aan de andere kant speelt dat verhaal zich af in de koloniale wereld, ver buiten Europa. Dat is veel minder alledaags: de klassie-

1 Parlati 2007, 270.

2 Over de relatie tussen giften en diplomatie, zie Auwers 2013; Turton 2016.

ke traditie wordt sinds mensenheugenis en tot op de dag van vandaag onderwezen en beleefd als een Europees of westers fenomeen, dat los staat van de koloniale wereld. Op zich is dat niet geheel onverklaarbaar. De 'klassieken' zoals we die kennen werden van oudsher gevoed door de culturele prioriteiten van vroegmoderne Europese elites – en die hadden voornamelijk betrekking op het Europa van hun tijd. De institutionalisering van de oudheidkunde in de negentiende en vroege twintigste eeuw vond grotendeels plaats onder invloed van diezelfde elites, in zowel Europa als Noord-Amerika. De klassieken ontwikkelden zich in die tijd als discipline parallel aan en deels verweven met de vorming van de westerse natiestaten. In het leidende narratief dat in die jaren ontstond – en dat het veld in zekere zin tot op de dag van vandaag domineert – was niet veel plek voor de destijds door Europese mogendheden gedomineerde delen van Afrika, Azië en Amerika. Sinds de late negentiende eeuw is er veel veranderd, maar óók in de 21^e eeuw zijn nog steeds veruit de meeste classici, oudhistorici, en archeologen Europeanen of Noord-Amerikanen met etnische wortels in Europa – en het verhaal dat zij vertellen over de geschiedenis van hun vak is in sterke mate gericht op de wereld waarin zijzelf – en hun families – opgroeiden. Ook anno 2022 is er nog steeds relatief weinig aandacht voor de historisch ongemakkelijke realiteit van het Europese koloniale imperialisme: de klassieke traditie speelt zich af in Europa en het Mediterrane gebied – wat Europeanen onder tussen elders op de wereld uitspookten staat niet prominent op de klassieke radar. Dit hoofdstuk zet uiteen waarom het belangrijk is dat dat verandert.

Plantagehouders op Grand Tour: koloniaal geld en de Europese klassieke traditie

Deze welhaast onbewuste loskoppeling tussen de klassieke traditie en de geschiedenis van de koloniale wereld is problematisch. Hoewel de Europese klassieke traditie deels immaterieel van aard is, berust zij op een solide basis van materiële welvaart, en zeker voor de bloei van de klassieke traditie in de achttiende en negentiende eeuw geldt dat deze welvaart niet los te zien is van de rijkdom die Europa binnenstroomde vanuit Azië, Amerika en Afrika. Vaak is dat verband indirect en complex. Edward Gibbon (1737-'94) is, als icoon van de Europese klassieke traditie, een goed voorbeeld van deze complexiteit: Gibbon noch zijn familie waren persoonlijk betrokken bij koloniale handel, maar dat Gibbon in staat was om zich te wijden aan het schrijven van zijn *Decline and Fall of the Roman Empire* kwam doordat hij financieel onafhankelijk was door het geld dat zijn grootvader verdiend had in de Londense zakenwereld – en dit geld kan niet los gezien worden van de trans-Atlantische economie van de vroege achttiende eeuw. De oudere Gibbon speelde een centrale

rol in de financiering van de South Sea Company, die in de vroege achttiende eeuw een monopolie had op de slavenhandel. Hij verloor zijn geld in de speculatieve zeepbel van 1720, maar bouwde vervolgens door slimme investeringen in koloniale handel een nieuw kapitaal op dat hij doorgaf aan zijn kinderen en kleinkinderen.³ Indirect profijt is moeilijk via bronnen inzichtelijk te maken, maar het is niet zonder betekenis – en de financiële onafhankelijkheid van Gibbon maakt duidelijk hoe groot de impact van zulke middelen op de Europese klassieke traditie kon zijn.

Tastbaarder is de relatie tussen koloniale expansie en het fenomeen van de Grand Tour, die vanaf de vroege zeventiende eeuw populair werd onder de Britse aristocratie.⁴ Hoewel het vermogen van veel van deze families van oudsher voortkwam uit grootgrondbezit in Engeland, Schotland en Wales, moet het belang van koloniaal kapitaal niet onderschat worden. In een recent onderzoek stelde de Britse National Trust vast dat bijna honderd van de Engelse landhuizen die men in beheer heeft in het verleden gelieerd waren aan koloniale slavenhandel. De implicatie is dat dit ook geldt voor de Grand Tours die vanuit deze landhuizen ondernomen werden.⁵ Van sommige reizigers is bovendien bekend dat hun Grand Tour deels bekostigd werd vanuit slavengeld. De Engelse schrijver William Beckford (1760-1844) kon zich een uitgebreide Grand Tour permitteren nadat hij op tienjarige leeftijd de Jamaicaanse suikerplantages van zijn vader erfde.⁶ In dezelfde periode nam James Pinnock, grootgrondbezitter op Jamaica, zijn dochters mee naar Rome om hen te onderwijzen in de ‘beschaving’.⁷ Elizabeth Vassall, dochter van de eigenaar van een groot aantal plantages op Jamaica, ging in 1791 op een Grand Tour van vijf jaar die haar tot aan Paestum bracht.⁸ Ook Nederlandse reizigers op de Grand Tour hadden de beschikking over koloniale rijkdom, vaak opgebouwd over meerdere generaties. De latere burgemeester van Amsterdam, Nicolaes Witsen, de zoon van WIC-bewindhebber Cornelis Jan Witsen, ging in 1666 op een Grand Tour die hem tot in Rome bracht. Jan Teding van Berkhout, telg uit een familie van VOC-regenten, vertrok in 1739.⁹ Johan Raye van Breukelerwaard, zoon van de gouverneur-Generaal van Suriname, maakte tussen 1764 en 1769 een uitgebreide rondtocht door onder meer Griekenland en Italië.¹⁰ Raye was destijds niet alleen Heer van de Breukelerwaard in Nederland: de

3 Johnson 1994, 221-222.

4 Over de opkomst van de Grand Tour, zie Brennan 2004, 9-53.

5 Huxtable, Fowler & Kefalas 2020, 62-109.

6 Over de Grand Tour van Beckford, zie Baum 2011; over de plantages op Jamaica, zie Hunter 2018, 285-286.

7 Sweet 2012, 26.

8 Gleadhill 2017.

9 Verhoeven 2020, 5.

10 Voor vader en zoon Raye van Breukelerwaard, zie NNBW 7: 1037-38. Voor de Grand Tour van Raye Jr. zie Flinkenflögel 1988.

familie bezat vanaf ongeveer 1737 tevens een plantage met diezelfde naam aan de Commewijne in Suriname, die na het overlijden van zijn moeder in 1753 aan Raye was toegefallen. Er werkten toen 193 tot slaaf gemaakten. Menig Grand Tour werd dus direct of indirect gefinancierd met geld dat verdiend was via koloniale uitbuiting.

Ook de groeiende verzamelingen van Griekse en Romeinse oudheden in Noordwest-Europa werden (deels) bekostigd vanuit in koloniale netwerken of op slavenplantages verdiend geld. Soms waren deze antiquiteitenverzamelingen direct verbonden aan de Grand Tour: William Beckford (1760-1844) was een fanatiek verzamelaar van antiquiteiten en wist op een gegeven moment onder meer beslag te leggen op de hierboven al genoemde Rubensvaas.¹¹ De verzamelwoede van vroegmoderne elites heeft, zoals bekend, een grote invloed gehad op moderne Europese museumcollecties. De geschiedenis van het British Museum gaat terug tot de rareitencollectie van Hans Sloane (1660-1753) die met name ontstond nadat hij een weduwe in het bezit van een aantal Jamaicaanse slavenplantages huwde.¹² Bij het Nederlandse Rijksmuseum van Oudheden speelde iets vergelijkbaars: het museum ontstond rond de antieke sculptuur uit het legaat van Gerard van Papenbroek (1673-1743) aan de Leidse universiteit (fig. 1).¹³ Van Papenbroek was de laatste telg uit een oud, rijk geslacht. Papenburg, de buitenplaats bij Velsen waar Van Papenbroek zijn collectie had ondergebracht, was aangekocht door zijn grootvader, bewindvoerder bij de VOC. De sculptuurcollectie zélf was vanuit Italië in Nederland beland nadat zij in Venetië was aangekocht door de gebroeders Reynst – telgen van een familie die in de eerste helft van de zeventiende eeuw direct betrokken was bij de oprichting van de VOC.¹⁴ Het huidige Rijksmuseum van Oudheden in Leiden werd, zoals men kan stellen, mede mogelijk gemaakt door via de VOC verdiend geld.

Ten overvloede: het is beslist niet zo dat *alle* Grand Tours gefinancierd werden met door de diverse West- en Oost-Indische compagnieën verdiend geld, of dat *alle* collecties van klassieke kunst die in de zeventiende en achttiende eeuw ontstonden in Noordwest-Europa direct voortkwamen uit vermogen dat dreef op slavenplantages in de Caraïben. Wél is het zo dat Grand Tours plaatsvonden en kunstcollecties ontstonden in een economische realiteit waarin Europese koloniale expansie – inclusief de trans-Atlantische handel in tot slaaf gemaakten – een belangrijke rol speelde. Zonder de lucratieve Europese koloniale rijken en zonder de Europese slavenhandel was de westerse klassieke traditie in Europa waarschijnlijk

11 Wainwright 1971, 257.

12 Zie Delbourgo 2017.

13 Halbertsma 2005, 650-651.

14 Zie Bastet 1980.

Fig. 1 Leiden, Hortus Botanicus. Kabinet Papenbroeck. Tekening: J. van Werven, ca. 1745 (Erfgoed Leiden, PV 16002.1).

minder zichtbaar geweest, en had zij zich waarschijnlijk in belangrijke opzichten anders ontwikkeld – ook in het wetenschappelijke bedrijf. De invloed die de Grand Tours en antiquiteitenkabinetten van de Europese elite hadden op de evolutie van de Griekse en Romeinse kunstgeschiedenis en archeologie werkt tot op de dag van vandaag door in academische debatten, universitaire onderwijscurricula, en zelfs in de disciplinaire organisatie van de universiteit. Reuvens' Leidse leerstoel Archeologie – de eerste in zijn soort, en daarmee van groot belang voor de ontwikkeling van de archeologie als discipline – werd bijvoorbeeld in 1818 ingesteld rondom het legaat van Van Papenbroeck.¹⁵ De Nederlandse archeologie kan zo, als academische discipline, niet los gezien worden van het koloniale verleden van ons land.¹⁶

¹⁵ Halbertsma 2003, 25.

¹⁶ Zie over dit thema ook de bijdrage van De Haan in deze bundel.

Memento mori. Klassieke traditie en koloniale ongelijkheid

Als we de evolutie van de Europese klassieke traditie in de voorbije eeuwen ten volle willen begrijpen, dan moeten we ons dus rekenschap geven van de economische basis waarop de traditie in ieder geval deels rustte. Daarvoor is de bredere context van het Europese koloniale imperialisme onmisbaar. Toch is dat nog maar de helft van het verhaal. De Europeanen namen hun klassieke traditie immers óók mee de wijde wereld in: aan de klassieken ontleende beelden, concepten en verhalen vonden hun plek in Europese koloniale rijken als markeerpunt van Europese identiteit en superioriteit ten opzichte van de mensen die woonden in de gebieden die zij bestuurden. In meerdere steden op Java werden door de Nederlanders begraafplaatsen aangelegd met boven de ingang in grote letters het plechtige credo *memento mori* (fig. 2). Het Latijn markeerde exclusiviteit: binnen de muren was plek voor Europeanen en de rijkere Indo-Europeanen, maar niet voor de *njai*, de *babu* en de *kokkies* die de koloniale huishoudens op Java kleur gaven en draaiende hielden. *Mori* was voorbehouden aan de koloniale bezetter; Javanen gingen gewoon dood.

Dit hiërarchische aspect van de klassieke traditie in koloniale context is recentelijk internationaal meer in de belangstelling komen te staan. Voorbeelden zijn het werk van Phiroze Vasunia over de manier waarop de Britten de klassieke traditie exporteerden naar India en het onderzoek van Kelly Nguyen naar de klassieke traditie in Vietnam ten tijde van de Franse overheersing.¹⁷ Nederlandse classici en oudheidkundigen hebben zich echter vooralsnog niet echt op dit terrein begeven – en dat is in zekere zin opvallend, omdat juist in de Nederlandse koloniale wereld de klassieke traditie van meet af aan zeer zichtbaar is geweest. De naam die in 1619 werd gegeven aan het fort bij wat de belangrijkste nederzetting in het Nederlandse koloniale netwerk in Azië zou worden – *Batavia* – was onlosmakelijk verbonden met het aan het werk van de Romeinse historicus Tacitus ontleende idee dat de Hollanders de historische erfgenen zouden zijn van de Bataven. Dit idee genoot met name in de vroege zeventiende eeuw grote populariteit en werd door de naamkeuze van de VOC voor een periode van ruim drie eeuwen verankerd in de alledaagse realiteit van de Indonesische archipel: van 1621 tot 1942 werden de delen van de archipel die onder gezag van eerst de VOC en later de Nederlandse staat stonden, bestierd vanuit een stad waarvan de naam direct voortkwam uit de Nederlandse klassieke traditie van de Renaissance.¹⁸ *Batavia* is bovendien niet uniek: het gebruik van aan de klassieke traditie ontleende namen kwam vaker voor. Een op de Portugezen veroverd fort op Ambon werd al in 1605 hernoemd tot *Fort Vic-*

17 Vasunia 2013; Nguyen 2020.

18 Weststeijn 2019, 43: '[...] a physical incarnation of the Batavian Myth'.

Fig. 2 Semarang, Algemene Europese Begraafplaats. Foto ca. 1925 (gebaseerd op KITLV A194).

toria.¹⁹ In 1611 werd op Banda Neira door de VOC een fort met de naam *Belgica* gesticht – naar de aan het werk van Caesar ontleende Latijnse benaming van de Lage Landen.²⁰ Een paar jaar na de Banda-genocide van 1621 bestond de VOC het zelfs om op het met tot slaaf gemaakten opnieuw bevolkte Banda Besar een fort met de naam *Concordia* te stichten.²¹ *Fort Batavia* werd al in de negentiende eeuw gesloopt, maar de andere drie forten bestaan nog en staan lokaal ook nu nog bekend onder de naam die ze van de VOC kregen. Het historische en maritieme landschap van de Banda-eilanden, inclusief de forten, staat sinds 2015 zelfs op de nominatie voor de UNESCO werelderfgoedlijst.²² Met de VOC kwam dus ook de Nederlandse klassieke traditie naar de Indonesische Archipel – en vond er een rol in de ruimtelijke reproductie van koloniale machtsongelijkheid. Inmiddels zijn de Nederlanders driekwart eeuw weg uit Indonesië, maar hun aan het oude Rome ontleende namen kleuren op een paar plekken nog steeds het landschap.

19 Passchier 2016, 8-9. Zie ook Van de Wall 1928, 130-131.

20 Over het gebruik van *Belgicus* in aanduidingen van de Nederlanden, zie Ricci (2015, 104-107), in de context van het cartografische fenomeen van de *Leo Belgicus*. Voor de stichting van *Fort Belgica* in 1611, zie Van de Wall 1928, 24.

21 Over de herbevolking van Banda, zie Loth 1995. Voor de stichting van *Fort Concordia* in 1630, zie Van de Wall 1928, 106.

22 UNESCO, *World Heritage Tentative List*, 6065 (30 januari 2015).

Het bleef niet bij plaatsnamen. Toen de VOC vanaf de vroege zeventiende eeuw te-rechtkwam in nieuwe juridische conflictsituaties waarin de reguliere rechtspraktijk in de Republiek niet voorzag, greep men direct terug op de enige rechtsbron waaraan universele waarde werd toegeschreven – het (Laat-)Romeinse *Corpus Iuris Civilis*. Deze conflicten betroffen met name de omgang met de mensen die leefden op de plekken waar de VOC haar fortent stichtte, en de juridische aspecten van slavernij. Een goed gedocumenteerd voorbeeld is een zaak uit 1672 die zich afspeelde in *Fort de Goede Hoop* (in de Kaapkolonie): vijf Khoikhoi hadden een Nederlander van wat spullen beroofd en werden daarvoor berecht. Gedurende het proces analyseerde men, aan de hand van de Romeinse wetteksten, volgens welke regels de Khoikhoi berecht moesten worden (het *ius gentium* of het *ius animalium*?), en wat de passende straf zou moeten zijn. Na ampele overwegingen werd besloten dat de Khoikhoi berecht moesten worden volgens het *ius gentium* – omdat zij mensen waren en geen wilde dieren – en dat zij bestraft mochten worden met zweepslagen en dwangarbeid: de rechters stelden daarbij expliciet vast dat men in het oude Rome veroordeelden in vergelijkbare gevallen naar de mijnen stuurde.²³ In de Kaapkolonie, op Java en op Sri Lanka speelde het Romeins recht een belangrijke rol in het reguleren van contacten tussen de Europese mannen in dienst van de VOC en de Aziatische vrouwen die zij ter plekke ontmoetten: om de in Azië ontstane praktijk juridisch te duiden werd gebruik gemaakt van het Romeinse principe van de *concubinatio*, en de regels die geformuleerd werden om de vele kinderen die uit deze contacten voortkwamen een juridische positie te geven gingen rechtstreeks terug op het idee van de *adoptio*.²⁴ In de regulering van slavernij lijkt het erop dat de Nederlanders in sterkere mate dan andere Europese landen die koloniale netwerken onderhielden, de Romeinse juridische traditie volgden.²⁵ In Curaçao en Suriname leidde dit er ook toe dat van oorsprong Romeinse juridische termen als ‘manumissie’ doorsijpelden in het lokale vocabulaire van de kolonie, maar *niet* in het Nederlands dat in Nederland gesproken werd.²⁶ Koloniale onderdrukking en uitbuiting door Nederlanders geschiedde met het Romeinse Recht als juridische legitimatie – ook dat is onze klassieke traditie.

Met name vanaf de latere achttiende eeuw begonnen de Nederlanders tenslotte ook de klassieke beeldtaal te exporteren naar de koloniale ruimte. Zo liet Gustaaf

23 Hilton 2007, 3-4.

24 Zaal 1996, 161-167.

25 Van den Berg 2016, 187.

26 Een zoekopdracht in Delpher (7 september 2021) vond 3.423 krantenartikelen en advertenties met het woord ‘manumissie’ erin; de meeste uit de periode tussen 1830 en 1850. Van deze artikelen stonden slechts 150 (4,4%) in kranten met een verspreiding in Europees Nederland; 1853 artikelen (54,1%) stonden in kranten met een verspreiding in Suriname; 1415 (41,3%) in kranten met een verspreiding in de Nederlandse Antillen. Vijf artikelen stonden in kranten met een verspreiding in Nederlands-Indië.

Fig. 3 Batavia, Amsterdamse Poort. Noordzijde. Foto ca. 1880 (KITLV A93).

Willem van Imhoff in 1743 als gouverneur in Batavia een monumentale poort bouwen als nieuwe entree voor het fort. Na de ontmanteling van het fort in 1809 werd deze 'Amsterdamsche Poort' omgebouwd tot een soort neoklassieke triomfboog, en werden er naast de doorgang standbeelden van Mars en Minerva geplaatst. Klassieke goden markeerden zo de symbolische overgang tussen koloniale binnenruimte van het (voormalige) fort en de koloniale buitenruimte van de stad (fig. 3).²⁷ Iets verderop, in Weltevreden, ontstond in de negentiende eeuw een statig koloniaal bestuurscentrum, met de officiële residentie van de gouverneur, een gerechtshof, het archeologische museum van het Bataviaasch Genootschap, en diverse andere gebouwen en monumenten.²⁸ Vrijwel zonder uitzondering werden deze gebouwen opgetrokken in de Nederlands-Indische variant op de neoklassieke Empirestijl: koloniaal Weltevreden werd gedomineerd door sneeuwwit gekalkte gebouwen met monumentale zuilenhallen en geveldriehoeken.²⁹ Een van de meest karakteristieke gebouwen in deze witte, expliciet voor Europeanen bedoelde wijk

27 Over de geschiedenis van de Amsterdamse Poort, zie recentelijk Larasati & Kurniawan 2021.

28 Over Weltevreden, zie Van Reenen 2005.

29 Zie hierover Passchier 2016, 46-48.

Willemskerk, Weltevreden.

Fig. 4 Koningsplein, Weltevreden. Willemskerk. Ansichtkaart ca. 1905-1930 (KITLV 1406108).

was de kerk die tussen 1834 en 1839 ter ere van koning Willem I gebouwd werd aan de oostzijde van wat destijds het Koningsplein heette (fig. 4).³⁰ Dit gebouw, ontworpen door de Indo-Europese architect Jan Hendrik Horst – volgens zijn Hollandse tijdgenoten een ‘inlandsch kind’ dat ‘nimmer in Europa was geweest’ – had een façade met zes zuilen en een geveldriehoek, en daarachter een ronde hoofdruimte met een grote koepel.³¹ Hoewel het nergens expliciet wordt gezegd, is duidelijk waar de inspiratie vandaan kwam: in het hart van hun koloniale rijk bouwden de Nederlanders, ter ere van hun eerste koning, een kopie van het Romeinse Pantheon. Wat in Weltevreden bij Batavia op grote schaal gebeurde, gebeurde in Paramaribo aan wat destijds het Gouvernementsplein heette op kleinere schaal: de macht van de Nederlandse koloniale autoriteit werd verbeeld met zuilen, geveldriehoeken, en witte kalk.

³⁰ Over de feestelijke inwijding van de kerk wordt uitgebreid bericht op de voorpagina van de *Javasche Courant* van 28 augustus 1839. Zie ook *Nieuws van de Dag*, 22 augustus 1939, 5.

³¹ Citaat over J.H. Horst: Van Hoevell 1852, 143; cf. Passchier 2016, 42-44.

Justitia, Pietas, Fides. De klassieke traditie en de multiculturele samenleving

De relatie tussen de klassieke traditie en de koloniale geschiedenis is dus tweeledig: koloniale welvaart vormde de klassieke traditie, en de klassieke traditie vormde de koloniale leefwereld. Over beide aspecten is nog veel meer te zeggen dan in deze korte schets mogelijk is, maar het kernpunt is dat de innige verstrengeling van Europese koloniale geschiedenis en de Europese en westerse klassieke traditie Nederlandse classici en oudheidkundigen de opdracht geeft om het ‘koloniale’ een plek te geven in het verhaal dat ze vertellen over hun vak – en veel meer dan tot nu toe gebeurd is. Daar komt nog wat bij. We leven, anno 2022, niet meer in het Nederland van de witte, Europese elite die de klassieke traditie van oudsher gedomineerd heeft. Zeker, we leven in een land dat mede door hen gevormd is, en waarin zij nog steeds een rol van betekenis spelen. Maar we leven óók in een land waar een groep Nederlanders met een migratieachtergrond van huis uit weet waar ‘*Justitia, Pietas, Fides*’ voor staat, terwijl deze wapenspreuk van Suriname onder (witte) Nederlandse classici vrijwel volledig onbekend is – een land, ook, waar mensen met een ‘niet-westerse’ migratieachtergrond onlangs aan Amsterdams water een moskee lieten bouwen waarvan het ontwerp direct teruggaat op een Laat-Romeinse kerk uit de zesde eeuw n.Chr. en waartegen nationalistische politici, normaal warme pleitbezorgers van de Klassieke Oudheid, vervolgens in stevige bewoordingen protesteerden.³²

Het Nederland van 2022 is zo divers geworden dat dat de klassieke traditie begint te raken, en Nederlandse classici en oudheidkundigen moeten ervoor waken dat hun discipline cultureel gezien niet te ‘wit’ en te Europees blijft. Het is nu nog zo dat culturele elites in Europa en Noord-Amerika in grote meerderheid wit en ‘westers’ zijn, maar zij opereren in toenemende mate in een wereld waarin zij niet meer zo maar de norm stellen. De intellectuele emancipatie van Amerikanen met Afrikaanse, Aziatische en Latijns-Amerikaanse wortels, en de toenemende sociale mobiliteit van migranten uit de voormalige koloniën en uit het Mediterrane gebied in veel Europese landen, zijn de culturele basis van de klassieke traditie voorgoed aan het veranderen. Dit heeft onvermijdelijk gevolgen voor de manier waarop de komende decennia naar de klassieke traditie gekeken zal worden – al weten we nog niet precies welke. Een groeiend deel van de groep die Nederlandse classici en oudheidkundigen bedienen – op school, in musea, of anderszins – heeft meerdere ge-

³² *Justitia, Pietas, Fides* is de wapenspreuk van Suriname, die ontstond bij de oprichting van de Sociëteit van Suriname in de late zeventiende eeuw, en mogelijk gebaseerd werd op het credo van de familie Van Sommelsdijk. Zie Felhoen Kraal 1951. De Amsterdamse moskee is de Westermoskee *Ayasofya* aan de Schinkel. Voor extreemrechtse reacties op de komst van deze moskee, zie o.a. *Volkskrant*, 16 mei 2006: ‘Wilders wil bouw Westermoskee stoppen’.

neraties voorouders over wiens leven beschikt werd vanuit 'Batavia', of die elders op andere wijze in aanraking kwamen met koloniale versies van de Europese klassieke traditie. Een deel van die voorouders heeft door gedwongen (slaven-)arbeid zelfs direct bijgedragen aan de materiële welvaart waarmee de klassieke traditie tot bloei kon komen. Deze realiteit vraagt om een respons: classici en oudheidkundigen kunnen ervoor kiezen om de komende decennia stug voort te bouwen op de Europese klassieke traditie zoals we die kennen, maar dan bestaat het risico dat het vak uiteindelijk demografisch gemarginaliseerd wordt. Het is, zeker op de lange termijn, verstandiger om het vak te vormen naar de postkoloniale complexiteit van de wereld waarin we leven, en zo de discipline toegankelijker te maken voor Nederlanders en Europeanen met wortels buiten de witte, 'westerse' wereld. Daarbij ligt het voor de hand om de moeilijke relatie tussen het koloniale imperialisme en de klassieke traditie een blijvend en centraal aandachtspunt in onderwijs en onderzoek te maken. Dat zal beslist niet altijd makkelijk zijn, maar het moet wel gebeuren.

Bibliografie

- Auwers, Michael. 2013. 'The Gift of Rubens: Rethinking the Concept of Gift-Giving in Early Modern Diplomacy', *European History Quarterly* 43(3): 421-441.
- Bastet, Frédéric L. 1980. 'The "Cabinet" of the Brothers Gerard and Jan Reynst', *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* 11(1): 55-57.
- Baum, Constanze. 2011. 'Ruined Waking Thoughts: William Beckford as a Visitor to Pompeii', in: Shelley Hales & Joanna Paul. *Pompeii in the Public Imagination from its Rediscovery to Today*, Oxford: Oxford University Press.
- Berg, Peter A. van den. 2016. 'Slave: Persons and Property?: The Roman Law on Slavery and its Reception in Western Europe and Its Overseas Territories', *Osaka University Law Review* 63: 171-188.
- Brennan, Michael G. 2004. *The Origins of the Grand Tour: the Travels of Robert Montagu, Lord Mandeville (1649-1654), William Hammond (1655-1658), Banaster Maynard (1660-1663)*, Londen: The Hakluyt Society.
- Delbourgo, James. 2017. *Collecting the World: The Life and Curiosity of Hans Sloane*, London: Penguin.
- Felhoen Kraal, Johanna. 1951. 'De wapenspreuk van Suriname', *De West-Indische Gids* 32: 101-102.
- Flinkenflögel, Willem N. 1988. 'Joan Raye, heer van Breukelerwaard, 1737-1823', *Tijdschrift Historische Kring Breukelen* 3(2): 55-70.
- Gleadhill, Emma. 2017. 'Performing Travel: Lady Holland's Grand Tour Souvenirs and the House of All Europe', *Emaj- Online Journal of Art* 9(1), https://emajartjournal.files.wordpress.com/2017/12/gleadhill_-performing-travel-lady-holland_s-grand-tour-souvenirs.

- pdf, laatst geraadpleegd op 23 november 2021.
- Halbertsma, Ruurd B. 2003. *Scholars, Travellers and Trade*. Londen/New York: Taylor & Francis.
- Halbertsma, Ruurd B. 2005. ‘“The Purest Examples from Antiquity” – Old Museums in a Modern World’, *European Review* 13(4): 649-659.
- Hilton, John. 2007. ‘The Influence of Roman Law on the Practice of Slavery at the Cape of Good Hope (1652-1834): Chairperson’s Address’, *Acta Classica: Proceedings of the Classical Association of South Africa* 50(1): 1-14.
- Hoevell, Wolter R. van. 1852. ‘De Willemskerk te Batavia’, *Tijdschrift voor Neerland’s Indië* 14 (2): 142-144.
- Hunter, David. 2018. ‘The Beckfords in England and Italy: a Case Study in the Musical Uses of the Profits of Slavery’, *Early Music* 46(2): 285-98.
- Huxtable, Sally-Anne, Corinne Fowler, Christo Kefalas & Emma Slocombe, edd. 2020. *Interim Report on the Connections between Colonialism and Properties now in the Care of the National Trust, Including Links with Historic Slavery*, Swindon: National Trust.
- Johnson, W. 1994. ‘Edward Gibbon and George Grote: A Bicentenary in Common’, *Notes and Records of the Royal Society of London* 48(2): 221-226.
- Larasati, Widya L. & Kemas R. Kurniawan. 2021. ‘The Hermeneutic of “De Amsterdamse Poort te Batavia”: Re-reading the Spirit of the Nation through Historical Architecture’, *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 764(1): 012012.
- Loth, Vincent C. 1995. ‘Pioneers and Perkeniers: The Banda Islands in the 18th Century’, *Cakalele* 6: 13-35.
- Nguyen, Kelly. 2020. ‘Phạm Duy Khiêm, Classical Reception, and Colonial Subversion in Early 20th Century Vietnam and France’, *Classical Receptions Journal* 12(3): 340-356.
- Parlati, Marilena. 2007. ‘Tracing/Tracking History’s Nightmares. The Wreck of the Batavia as Australian Foundational Myth’, *Prospero. Rivista di Letterature Straniere, Comparatistica e Studi Culturali* 14: 267-283.
- Passchier, Cor. 2016. *Building in Indonesia, 1600-1960*, Volendam: LM.
- Reenen, Mireille van. 2005. ‘Daendels’ getemperde ambities. Een architectuurhistorische analyse van het “Gouvernements Hotel” in Weltevreden (het huidige Jakarta)’, *Bulletin KNOB*: 198-206.
- Ricci, Alessandro. 2015. ‘Maps, Power and National Identity. The Leo Belgicus as a Symbol of the Independence of the United Provinces’, *Bollettino dell’Associazione Italiana di Cartografia* 154: 102-120.
- Sweet, Rosemary. 2012. *Cities and the Grand Tour: The British in Italy, c. 1690-1820*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Turton, Andrew. 2016. ‘Disappointing Gifts: Dialectics of Gift Exchange in Early Modern European-East Asian Diplomatic Practice’, *The Journal of the Siam Society* 104: 111-127.
- Vasunia, Phiroze. 2013. *The Classics and Colonial India*, Oxford: Oxford University Press.
- Verhoeven, Gerrit. 2020. ‘Malleable Masculinity: Fashioning Male Identity in Teding van Berkhout’s Travel Letters (1739-1741)’, *Journal of Family History* 45(1): 3-19.

- Wainwright, Clive. 1971. 'Some Objects from William Beckford's Collection Now in the Victoria and Albert Museum', *The Burlington Magazine* 113(818): 254-264.
- Wall, Victor I. van de. 1928. *De Nederlandsche oudheden in de Molukken*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Weststeijn, Arthur. 2019. 'Empire of Riches: Visions of Dutch Commercial Imperialism, c. 1600-1750', in: René Koekkoek, Anne-Isabelle Richard & Arthur Weststeijn, edd. *The Dutch Empire between Ideas and Practice, 1600-2000* (Cambridge Imperial and Post-Colonial Studies), London: Palgrave, 37-65.
- Zaal, Frederick N. 1996. 'Roman Law and the Racial Policies of the Dutch East India Company: an Exploration of Some Historical Inter-connections', *Comparative and International Law Journal of Southern Africa* 29(1): 31-48.

Hoe zag Cleopatra er nou echt uit? Wat was het immigratiebeleid van het Romeinse Rijk en wat voor gevolgen had het? Hoe keek Aristoteles tegen slavernij aan? Dit soort vragen houdt de gemoederen nog altijd bezig en illustreert hoezeer de moderne mens zich aan de (met name Griekse en Romeinse) Oudheid spiegelt of zich er juist tegen afzet. De wijze waarop er nu in Nederland over diversiteit en etniciteit wordt gesproken, verschilt scherp van de concepten die in het oude Egypte, Perzië of Griekenland werden gehanteerd. Maar ook in de Oudheid werden huidskleur en andere etnische kenmerken natuurlijk opgemerkt en becommentarieerd, in positieve en negatieve zin. De auteurs van *De huid van Cleopatra* onderzoeken drie verschillende maar onderling verweven vragen rondom de Oudheid, hier breed opgevat, en etniciteit. Hoe werd er in de Oudheid tegen huidskleur en etnische kenmerken aangekeken? En, hoe hebben door de eeuwen heen de bestudering van de ('Klassieke') Oudheid en eurocentrische ideologie en politiek elkaar wederzijds beïnvloed? Tot slot, hoe kunnen oudheidstudies, zowel wat betreft beschikbare kennis als het vakgebied, anno nu breder toegankelijk worden gemaakt?

De afbeelding op het omslag is een gedenksteen (ca. 2150-2040 v.Chr.) van een Nubische huurling die als boogschutter een provincievorst diende in de omgeving van Gebelein, een stad in zuid-Egypte. Hij is samen met zijn vrouw afgebeeld. Rijksmuseum van Oudheden, inventarisnummer F 1947/9.1, aangekocht van kunsthandelaar J.N.E. Esser te Nijmegen in 1947. Foto: Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.